

Csonka László

Dogan, M.: Elite Configurations at the Apex of Power

In Lumumba-Kasongo, T.–Patterson, R.– Sasaki, M. eds.:
International Studies in Sociology and Social Anthropology. Vol.
LXXV, Leiden-London: Brill, 2003.

Corvinus Egyetem, Innovációs Kutató Központ
H-1093 Budapest, Fővám tér 8.; e-mail: laszlo.csonka@uni-corvinus.hu

A *Mattei Dogan* által szerkesztett 301 oldalas kötet az elit csoportok különböző típusainak empirikus kutatásait foglalja össze. A bevezetőben mindjárt rövid magyarázatot is kapunk a címre, amelyet magyarra talán *Elit alakzatok a hatalom csúcsán* címként fordíthatnánk. Ez kifejezi azt a törekvést, hogy a szerzők kutatása az elit alakzatok (a csillagászatból kölcsönzött fogalom értelmében) relatív helyzetére és méretére irányult a hatalom „konstellációjában”. A cím második része azt a megszorítást fejezi ki, miszerint a kötetben szereplő tanulmányok csak a társadalom legszűkebb „csúcsán” található tagokat vonják be kutatásaikba, és csak a legszűkebb értelemben használják az elit fogalmát (1).

Elit(ek) alatt a szerzők a strukturális funkcióik alapján elkülönült csoportok képviselőit értik, s így politikai, gazdasági, adminisztratív, katonai, kulturális elitek kohézióját, „újratermelődését”, kiválasztódását, összekapcsolódásait, átfedéseit kívánták vizsgálni és összehasonlítani különböző társadalmi környezetekben. Az elitek egyes kategóriák szerinti összevetése is számos hasznos információt hordozhat, de az elitek egymásra hatása, „összekeveredése”, a klaszterek viszonya igazából csak az inter-szektorális elemzések alapján mérhető fel; még akkor is, ha az egyes nemzetek közötti jelentős különbségek szinte lehetetlenné teszik az olyan, valamennyi kutató megelégedését kiváltó megállapításokat, mint, hogy „ki uralkodik”, „ki működteti” az egyes társadalmakat (14). A munkát az a tapasztalat indította el, miszerint a jelenkori elméleti és empirikus munkák egyensúlya felbillenni látszik az elmélet javára. Az ezredfordulón viszonylag kevés új empirikus munka születik, amelyik kifejezetten az elitek jellegzetességeit kutatná, és az is, ami született, erősen az Amerikai Egyesült Államok viszonyaira koncentrál. Az USA társadalmi viszonya szolgált alapjául C. Wright Mills – több mint negyven éve született – *Az uralkodó elit* című munkájához is, amely e területen meghatározó fontosságra tett szert. E könyv szerzői azonban vitatják, hogy mindenhol létezne egy olyan egységes, zárt társadalmi csoport, amelyet egy egységes uralkodó osztálynak lehetne tekinteni. Ezt támasztja alá az is, hogy noha a szerzők maguk is úgy gondolták, a sok ország összehasonlításakor lényeges hasonlóságokat fognak felfedezni az elitek jellemzőiben, a valóság ennek mégis ellentmondott (2). Az eredmény olyan jelentős különbségeket mutatott ki a különböző társadalmi viszonyok között létező elitek jellegzetességeiben, amely szinte kizárja egy, a Mills által integrált hatalmi elitként definiált uralkodó csoport létezésének általánosítását.

Ez a kötet tehát 9 fejezetben több európai (francia, német, brit), illetve közép-kelet-európai ország elit-csoportjai mellett bemutatja a mexikói, kanadai, délkelet-ázsiai

országok és „Fekete-Afrika” elit-alakzatainak néhány jellegzetes vonását, ezzel járulva hozzá az elitelméletek jelenkori empirikus irodalmához, összehasonlító elemzéséhez. A válogatás sikeresen ötvözi az empirikus kutatások leírásait az egyes fejezetekben hangsúlyosabban megjelenő elméleti leírásokkal, egy olyan komplex képet nyújtva az olvasónak, amelyben kifejezett elméleti felkészültség nélkül is eligazodhat.

Az összehasonlító elemzés bevezetéseként M. Dogan röviden bemutatja Franciaország és más, társadalmak elitjei közötti különbségeket, hasonlóságokat az országok páronkénti összevetésének technikájával. (A módszer az egyes jellegzetességek kiemelésére hasznos eszköznek tűnik, de talán kevésbé alkalmas átfogó, elméletet megalapozó információk összegyűjtésére.) Franciaország és az USA elitjeinek viszonyában kiemeli a vezető köztisztviselők alapvetően eltérő szerepét, a vagyonos politikusok meghatározó szerepét az USA-ban, a hasonlóságok között pedig kiemeli néhány elitiskola jelentős szerepét az elit-utánpótlás kiválogatásában. A brit rendszerrel való összevetésben meghatározó különbség a hivatalnok és politikai elit összefonódása a szigetországban, míg annak tökéletes elkülönülése Franciaországban. A szerző megállapítja, hogy „a francia társadalom demokratikusabb, mint a francia politikai rendszer, miközben a brit politikai rendszer demokratikusabb az ország társadalmi struktúrájánál” (8). Még az olyan országok esetében is, ahol leginkább feltételeznénk a hasonlóságot, jelentős eltérések fedezhetők fel az alapos vizsgálat során. Olaszország esetében például egy erősen fregmentált politika elit, és korlátozott köztisztviselői elit áll szemben az ezzel ellentétes felépítésű francia berendezkedéssel. A Németországgal történő összevetés felveti a politika pártok eltérő szerepét az elitek kiválasztásában, előrejutásban játszott szerepükben, támogatói pozíciójukban (8–9). E sokrétű különbségeket egy érdekes hasonlósággal egészíti ki a szerző, amikor Franciaország és Japán összehasonlításakor azt emeli ki, hogy mindkét ország irányításában a politikai elit, a köztisztviselői vezetők, és a tőkés vállalkozók szoros összefonódása játssza a központi szerepet. A továbbiakban más elméleti megközelítések alkalmazhatóságát is vizsgálja a szerző, ám végszávéban mégis azt hangsúlyozza, hogy az elit-alakzatok fogalom meghonosításával és alkalmazásával juthatunk igazán közel a jelenkori összetett elit-csoportok jellegzetességeinek megértéséhez (14). Ez a kijelentés a következő fejezetekben összegyűjtött empirikus adatok fényében igazolódni látszik, s valóban hasznos eszközként mutatja be e megközelítésmódot.

M. Dogan által írt első fejezet vizsgálja meg a C.W. Mills által meghonosított „uralgó elit” elméletének alkalmazhatóságát Franciaország esetében. A szerző a fejezet első részében áttekinti a sok esetben egymással is vitatkozó elméletek (Mills, R. Dahl, R. Aron, G. Mosca elméleteit) rövid jellemzőit, a tanulmány szempontjából fontos téziseiket, majd megkísérli ezek empirikus igazolását, vagy éppen elvetését. (Érdekes módszertani felvetés az 1. alfejezetben leírt probléma az elitek valóban meghatározó tagjainak azonosítása, azaz, hogy a felső háromezer, tízezer, vagy esetleg harmincezer ember kerüljön-e be egy ilyen vizsgálatba. Mind a túlzott leszűkítésnek, mind a túl széles merítésnek megvannak a maga hátulütői, problémái.) Dogan ezek után elsősorban a politikai és köztisztviselői elit alapos elemzése során mutatja be, hogyan változtak meg az elitcsoportok az 1870–2000 közötti időszakban. Adatokkal támasztja alá, hogy az elmúlt száz évben hogyan vesztett teret a született arisztokrácia a politikai elit berkein belül, hogy a politikai professzionalizálódás hogyan „kényszerítette ki” az örök-

lődésen alapuló kiválasztódás helyett az érdemeken alapuló előmenetel meghonosodását, ez hogyan változtatta meg a politika elit társadalmi háttér szerinti összetételét (a vagyonos középosztály javára), valamint, hogy a professzionalizálódás milyen további tagozódást idézett elő a politikai eliten belül, és milyen egyéb jellegzetességekkel ruházta fel korunk politikai elitjét. A francia elit vizsgálatában fontos szempont az egyes elitiskoláknak az elitek kiválasztásában játszott meghatározó szerepe, illetve az a néhány más jól azonosítható csatorna (miniszteri előszobák stb.), amelyen a társadalmi élet csúcsára lehet felérni. Ezek után vizsgálja meg a szerző a politikai, a köztisztviselői és a gazdasági elit összefonódásának mértékét, átjárhatóságukat, illetve a katonai és kulturális elitek eltérő szerepét. Érdekes megfigyelés, hogy miközben az összefonódásuk igen markáns („multipozícionális” politikusok), a köztük lévő átjárhatóság leginkább csak egyirányú, miszerint a köztisztviselők lépnek át a politikai vagy az üzleti szférába, míg az egyéb irányok jelentősége elenyésző (82–83). A kutatáshoz szükséges adatokat a szerző különféle elismert biográfiai gyűjteményekből, művekből, folyóiratok által összegyűjtött információkból, hivatalos évkönyvekből állította össze. Az összegyűjtött sokrétű és sokféle empirikus adat nyomán Dogan arra a következtetésre jut, hogy a vertikális szociális mobilitás lehetősége, a pozíciók öröklődésen alapuló átadásának megszűnése, a professzionalizáció okozta elkülönülés az egyes elitcsoportok között szinte kizárja egy olyan egységes, egybefonódott elit kialakulását, amely szükséges lenne egy uralkodó elit-osztály meglétéhez (83).

Erwin K. Scheuch elemzése alapján a németországi elitek átalakulása egészen más utat járt be, és más jellegzetességeket mutat, mint franciaországi „párja”. Scheuch a sorsfordító történelmi eseményeknek az elitek stuktúrájára gyakorolt hatásán keresztül vizsgálja meg Németország 20. századi „sorsát”. E történelem elitek számára is kiemelt fordulópontjai a két világháború után kialakuló új helyzet, illetve az újraegyesítés időszaka. Itt a kiindulópontot egy, a császárság idején kialakult valódi uralkodó osztálynak nevezhető elit, és egy korporativista államszervezet jellemzi (amely jellegzetesség mindvégig megmaradt a német társadalomban). A császárság letűnésével kiszorultak az elit köréből az arisztokrácia képviselői, és ezt követően a két világháború között (és utána is jó ideig) a németországi elit erősen szegmentált volt, amit a pártok térnyerése, és új társadalmi csoportoknak az elitek közé kerülése is megerősített. Ugyanakkor a helyi és vállalati korporativizmus mindvégig erősebb maradt, mint akár Franciaországban, akár Nagy-Britániában. Ennek következtében a vezető nagyvállalatok igen szoros kapcsolathálókat alakítottak ki multipozícionális kapcsolatokkal (elsősorban a vállalati testületekben való „kereszt-képviseléssel”), amelyek elsősorban a legjelentősebb pénzügyi intézmények körül csoportosultak. E hálózatok aztán erős befolyásolási képességeik érdekében szoros kapcsolatokat alakítottak ki a politikusokkal is (nem ismeretlen jelenség, hogy a német kancellár hivatalos útjain bizonyos vállalatcsoportok érdekeit közvetlenül is képviseli [120]). Ez a szoros kapcsolat értelmezhető úgy is, mint egyfajta uralkodó csoport – még akkor is, ha annak klasszikus értelmezésénél jóval nyitottabb és „demokratikusabb” is ez a csoport. A szerző adatait a kapcsolódó szakirodalomra, de leginkább a '60-as évektől szórványosan megjelenő empirikus kutatásokra támaszkodva gyűjtötte.

A harmadik fejezet, *Roderic A. Camp*, a mexikói tőkések és politikusok hálózati kapcsolatait vizsgáló tanulmánya némileg eltérő eredményre vezet, amennyiben Mills koncepciója az „uralkodó elitről” különösen kedvező fogadtatásra talált a latin-ameri-

kai társadalmak esetében (135). A szerző bemutatja azokat a tanulmányokat, amelyek mexikói és nemzetközi (elsősorban amerikai) tudósok végeztek a mexikói elit vizsgálata érdekében, s melyek sokszor eltérő értelmezéseket tartalmaznak. Camp ebben a tanulmányában azt kívánja bebizonyítani, hogy Mexikóban uralkodó elit, abban az értelemben, hogy vezetők egy csoportja különböző szervezeti pozíciók és szerepek birtokában fenn tudják tartani az aktuális szociális struktúrákat, és képesek befolyásolni a politikákat, igenis létezik. Nem létezik viszont abban az értelemben, hogy egy hatalmi elit tagjai, a társadalom két vagy több szektorában közvetlen befolyást képesek kifejteni (136). A fejletlen demokráciák társadalmaira sok esetben jellemző, hogy a még kialakulatlan intézményi rendszerek helyett az emberek az informális csatornákra támaszkodnak az információk megszerzése érdekében, hiszen mint tudjuk, az információ hatalom. Ezért említi az intézményi, és hálózati kapcsolatok kutatásainak hiányosságaként, hogy azok túlzottan is a formális csatornák vizsgálatából indulnak ki, és ezért csak nagyon kevés használható információt tudnak adni a friss demokráciák esetében. (Például sokkal nehezebb megállapítani az egyes vállalatok tényleges tulajdoni viszonyait, megtalálni a valódi irányító helyzetben lévő személyeket). Mexikóban az informális csatornák, elsődlegesen a család, a vezetői testületekben ápoltságok, üzleti partnerek (a gazdasági elit esetében), illetve az „iskolákból hozott” kapcsolatok, a karrier során kiépített ismeretségek (a politikai elit esetében) játsszák a hálózati kapcsolatok legfontosabb elemeit, illetve mindezek felett az a személy, a „mentor”, aki létrehozza ezeket a kapcsolatokat. Természetesen e csatornák mellett a formális kapcsolatok is szerepet játszanak egy ennyire összefonódott elit esetében, de lényegesen kisebb hangsúlyt kapnak, mint az a fejlett gazdaságok tapasztalataiból következne.

A következő két fejezetben a brit elit jellegzetességeivel foglalkozó tanulmányokat találunk, melyek közül az első, *John Scott* munkája a gazdasági elit 20. században bekövetkezett átalakulását elemzi. Ehhez azonban először az elit fogalmának konkrét definiálását tartja szükségesnek az autoritárius (tekintélyelvű) hatalmi hierarchiák segítségével, amely könnyebb feladat a politika terén, de sokkal nehezebb az üzleti szférában, amely lazább hierarchia szerint rendeződik (155). Az így kapott fogalomnak a gazdasági elitek kialakulásának megértésében való hasznosságát kívánja megvizsgálni, és bemutatni Anglia példáján keresztül. Az elit fogalmi meghatározásakor a „weberi” fogalomkör meghatározásaiból (hatalmi struktúrák, osztály, státusz, utasítás) indul ki, kiegészítve Mosca és Pareto munkáival, s amely kép alapján az elit következő definíciója körvonalazódik: olyan szociális csoportosulás, amelynek tagjai a hatalom társadalmi elosztásából adódóan hasonlóan előnyös irányítási pozíciókat élveznek, és akiket összekötnek a körforgás és interakció demográfiai folyamatai (157). A tanulmány további részében a szerző a brit gazdasági elit jellegzetességeit és a gazdasági változásokkal való összefüggéseit mutatja be. Megközelítésben Scott is hangsúlyozza a történelmi kontextus fontosságát (159), s e szerint vázolja azokat a változásokat, amelyek a személyi, családi tulajdonú vállalkozásokat háttérbe szorították és új szerepbe kényszerítették, értelmet adtak az „intézményi tőke” fogalmának, illetve különösen kedvelté tették az elittel foglalkozó kutatók körében az üzleti vállalkozások „menedzseri elméleteit”. A gazdasági elit struktúrájának bemutatása során a legnagyobb vállalatok és a londoni „City” pénzügyi központjának kapcsolataiból kiindulva elemzi a térbeli és időbeli változásokat. A 19. sz. végét az erős fregmentáltság, kisvállalkozások, a City és a Londonon kívüli ipari vállalkozások el-

különültsége jellemezte, amely a 20. sz. '20-as éveire jelentősen megváltozott; a liberális kapitalizmusból egy sokkal szervezettebb kapitalizmus alakult ki. A század közepének gazdasági válságai kikényszerítették a vállalati koncentráció mellett a pénzügyi és a termelő szféra erősebb összefonódását, majd az addig jelentős regionális központokkal való összeolvadásukat, létrehozva egy a századelejinél sokkal szorosabb, intenzívebb kapcsolatokon alapuló, egységesebb nemzeti gazdasági elitet a City elitjének vezetésével (165). A változásokat ugyanakkor nem lehet befejezettnak tekinteni, hiszen jelenleg is a globalizáció számos kísérőjelensége fejti ki hatását az elitekre, amelynek következményeit ma még csak sejtethetjük.

Dennis Kavanagh és *David Richards* a brit közélet másik két legjelentősebb elit csoportját, a minisztereket, és a legmagasabb rangú köztisztviselőket teszi vizsgálat tárgyává. Tapasztalataik alapján mindkét csoport sikeresen adaptált olyan stratégiákat, amelyekkel kifelé nagyobb nyitottságot, rugalmasságot képes felmutatni, miközben befelé továbbra is homogén, és a hatalomhoz ragaszkodó csoportként tudott megmaradni (175). Több más országgal ellentétben a brit politikai és köztisztviselői elit (e hatalmi ágak szigorúbb szétválasztása nyomán) sokkal kevésbé összekapcsolódott, mint kontinentális „párjaik”. A rendszert az a brit hagyományos nézőpont határozta meg (177), miszerint a demokrácia egy felülről vezérelt rendszer, amely egy felelős, erős kormányzatot igényel, és kevésbé erős az „igény” egy, a parlamentnek és a szavazóknak felelős kormányzat iránt. A kormány és a hivatalnokok tanácsnoki kapcsolatát leíró Haldane-modell is csupán az együttműködés szorosságát szimbolizálja, de a két csoport átjárhatóságát nem támogatja (178). Az európai folyamatokhoz hasonló jelenségeket találunk a politikai elit helyzetének változásának vizsgálatakor, amennyiben a háború utáni válság kiváltotta professzionalizálódásra, a túlburjánzott bürokrácia visszaszorítására gondolunk, sajátos jelenség viszont az üzleti szemléletnek a hivatalnoki munkában történő meghonosítása. A szerzők elemzik e változások hatásait a hivatalnoki karra, amely viszonylagos folytonosságot tudott fenntartani a gyökeres mentalitásváltás mellett, s a várható következményekkel ellentétben, még a megválasztott személyek szociális hátterének homogenitása is fokozódott. E jelenség megfigyelhető a miniszterek körében is, noha a professzionálizálódás, és szerepük fontosságának növekedése növelte e csoport fregmentáltságát, és részben a média hatására is „színesedett” a század végére a miniszteri összetétel (pl. a nők szerepének erősödése). E kutatás kapcsán a szerzők bátran támaszkodhattak a politikai elittel foglalkozó korábbi tanulmányok adataira, illetve a hosszú időre visszanyúló politikai és köztisztviselői évkönyvek adataira.

Michael Ornstein Kanada vállalati hálózatainak kapcsolatait hasonlítja össze Stokman, Ziegler és Scott 1985-ös munkájában szereplő tíz, túlnyomórészt európai ország (Ausztria, Belgium, Finnország, Franciaország, Hollandia, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Svájc, és USA) jellegzetességeivel (197). Az elemzésében a szociáldemokrata modell vagy osztályharc-paradigma elméleti keretein belül vizsgálja a tőke szervezettségét, annak országokénti eltérését, és kiemelten a pénzügyi szektor szerepét. Áttekinti a kapitalista osztály és az igazgatósági kapcsolatok elméleti irodalmát (a marxista finánc-tőke elméletének alkalmazhatóságát, a menedzseri modellek hasznát stb.) Az elméletek alapján aztán az empirikus kutatást három lépcsőben oldotta meg a szerző. A hálózatok általános struktúráját elemezve megfigyelte, hogy noha az nem tér el jelentősen a tíz másik államtól, ám a kapcsolatok leginkább elsőd-

leges (közvetlen) kötéseken alapulnak (és így sűrűbb az átlagosnál), és nagyon jellemző a multipozícionális a legnagyobb gazdasági társaságok vezetőire, mégis a kanadai „kapitalista osztály” fejletlenebb és fregmentáltabb (nyelv, vallás, régió stb. miatt) sok hasonlóan fejlett gazdaság viszonyához képest. A gazdasági elitet e mellett szoros szálak fűzik a politikai elithez is a tiszteletbeli igazgatói tagságok rendszerén keresztül.

Bozóki András fejezete az elitek változásának elméleti értelmezéséről Kelet-Közép-Európában a leginkább elméleti megközelítésű fejezete a kötetnek. Tanulmánya első felében sorra veszi azokat a sajátos történelmi jelenségeket, amelyek az elmúlt néhány évtizedben befolyásolták az elit kategória szociológiai vizsgálatát. A szocializmus idején érthető okokból a marxista osztályelmélet kereteiben folytak kutatások, amelyet csak később váltott fel a félig legális „új osztály” elmélet a korábbi megközelítésmód bírálatára (217). A rendszerváltással Magyarországon is változott a kutatók és kutatások érdeklődése a „status quo”-ról a szociális változásra, a szociális stratifikációról az újjáéledő „hasadékokra”, az osztály-elemzésről az elit kutatásra. A 20. század közepétől kidolgozott „új osztály” elméletet a rendszerváltás háttérbe szorította, és „felvirágoztatta” az elit-kutatásokat. A szerző sorra veszi azokat az aktuális elméleteket, amelyek a jelenlegi kutatásokat befolyásolják. Így bemutatja 1) az elitek megállapodásainak (*elite settlements*) szociális változásokban játszott szerepét, 2) az elitek reprodukciójának és körforgásának (*reproduction* és *circulation* – Szelényi megkülönböztetése) elkülönítését a rendszerváltozás hatásainak jobb magyarázata érdekében, 3) Higley, Lengyel (és Pakulski) megkülönböztetéseit az elitek körforgásának különböző formáiról az elitek egységének és differenciáltságának megkülönböztetésével valamint azokat a jelenségeket, amelyek az elit-elméletek (legalább is ideiglenes) „győzelmét” hozták a marxista elméletek felett, nem feledkezve meg azokról a fontos hozzájárulásokról, amelyeket ezen elmélet Foucault, Bourdieu, Mann vagy Poggi elméleteiből merít. Közép-Kelet-Európában is „találunk” néhány meghatározó fontosságú elméletet, amelyek meghatározzák a kortárs kutatások irányát. Ezek közül is részletesebben kiemeli 1) Hankiss Elemérnek az elitek hatalom-átmentési erejére vonatkozó munkáját, amellyel képesek elébe menni a változásoknak, átmenteni pozícióikat, s a végén megalakítani a „nagy koalíciót” (a gyakorlat csak részben igazolta ezen elmélet igazát). 2) Staniszkis politikai kapitalizmus elmélete nagyon hasonló az előbbi felvetéshez, amennyiben a lengyel kutató szerint a korábbi politika elit a privatizáció lehetőségeit aknázzák ki saját személyes vagyonuk gyarapítására. 3) Az elit-hálózatok állama (*elite network state*) a norvég Steen elmélete a Balti államok példájára épülve az eltérő fejlődési pályákra kívánt magyarázatot kidolgozni, miszerint a különbségeket nem az intézményi különbségek, hanem az eltérő strukturális jellegzetességek okozzák, mint például a vallási különbségek, kisebbségek helyzete, szociális különbségek stb. 4) Szalai Erzsébet is Hankiss Elemér elméletéből kiindulva alkotta meg a „technokrácia folyamatosságának” (*technocratic continuity*) elméletét, amely azt hangsúlyozza, hogy az egész régi nómenklatúra nem képes átmenteni pozícióit az új rendszerbe, csupán annak fiatalabb, képzetesebb, a modern eszközöket jobban ismerő (és használó) része lesz sikeres. 5) Fontos elmélet hozzájárulás Eyal, Szelényi és Townsley elit-elméleteket és az osztály-elméleteket ötvöző menedzseri megközelítése is. 6) Kaminski és Kurczewska az elit csoportok intézmény-alakító szerepét hangsúlyozza, annak felülről-lefelé, illetve lentől-felfelé történő megközelítésével, és a Weber által „ihletett” saját elit-definícióik keretei között. 7) Wasilewski az átmeneti

időszak különböző szakaszai alapján definiált eltérő elit-csoportokat, amelyek időben változnak, ám köztük az átmenet lehetséges. Ezek után a szerző vázlatos áttekintést ad a közép-kelet-európai elit kutatásairól, a bennük megfogalmazott legfontosabb kérdésekről és tanulságokról.

A következő fejezetben *William Case* az összekapcsolódó elitscsoportok különbségeit ábrázolja öt dél-kelet-ázsiai ország: Szingapúr, Malajzia, Indonézia, Fülöp-szigetek és Thaiföld példáján keresztül. Csakúgy, mint korábban Mexikó esetében, a fejlett dél-kelet-ázsiai országok esetében is nagyon használhatónak tűnik Mills uralkodó elit-ről alkotott elmélete. Noha valamennyi ország eltérő fejlődési pályán halad sajátos történelmi háttérből kifolyólag, mégis több azonosságot találhatunk az elitscsoportok jellemzőiben. Ezekre az országokra is jellemző a legfontosabb személyek „multipozicionalitása”, az elitscsoportok (politikai, gazdasági, köztisztviselői) összefonódása formális és még inkább informális csatornákon keresztül. A fejlettebb demokráciáktól eltérően ezekben az országokban élesebb „harc” folyik a legbefolyásosabb pozícióért, éppen ezért különösen fontos szerep hárul a „nemzet vezetőjére”, aki összekovácsolhatja, vagy éppen csak kiegyensúlyozhatja a rivalizáló elit-csoportokat, és egy személyben hatással van az ország helyzetére, eredményeire. (Mills elméletében nem kaphatott helyet egy ilyen egyszemélyi vezető, hiszen a fejlett demokráciában kevés eséllyel alakulhat ki ilyen berendezkedés [250].) Jól látható, hogy azokban az országokban (Szingapúr, Malajzia), ahol a nemzeti vezető az ország fejlődése érdekében össze tudta fogni az egymással versengő elit-csoportokat, ott érezhető gazdasági fejlődés indult meg az elmúlt évtizedek során, míg azokban az országokban (Indonézia, Fülöp-szigetek), ahol a nemzet vezetője csupán a hatalmon maradása érdekében volt képes status quo-t teremteni, ott elhúzódó gazdasági és politikai válság alakult ki. (Speciális Thaiföld helyzete, ahol a katonai elit kiemelt szerepet játszik az ország irányításában.) A politikai és a gazdasági elit viszonyában megállapítható, hogy a kolonizációs utóhatások nyomai még mindig érezhetőek. A második világháborút követő amerikai és japán befektetések nyomán kialakult ugyan egy új üzleti elit, ám ennek önállósága erősen korlátozott. Ezer szállal kötődik a politika elithez, és jelentős támogatásra is számíthat (és el is várja) a politika elitől a belső piacokon zajló versenyek esetében, az export-kapcsolatok kialakításában.

Az utolsó fejezetben *Jean-Pascal Daloz* a „Nagy Emberek” szerepét vizsgálja a fekete-afrikai országok elitjeinek pozíció- és erőforrás-gyűjtő „versenyében” (271). Daloz is a fejezet első részét a kapcsolódó nemzetközi irodalom áttekintésének szenteli. Ennek keretében bemutatja a fejlődés-orientációjú megközelítések (*developmentalist approach*) eredményeit, amelyek inkább az empirikus eredményeket kívánták belepasszírozni a nyugati államok fejlődéséről alkotott elméleti keretbe, semmint, hogy az empirikus tényeknek megfelelő elméletet dolgoztak volna ki. A neo-marxista elméletek követői ezzel szemben azt a jelenséget próbálták megfigyelni, hogy az afrikai országok fejlődése elvezet-e egyfajta neo-kolonizáció kialakulásához, ennek milyen hatásai lehetnek a társadalomra, gazdaságra. Az empirikus kutatások közül az „alulról építkező politika” perspektíváját követők azt kívánták felmérni, hogy az „alárendelt” szereplők szélesebb körének politika viselkedése hogyan befolyásolja a politika elit általi hegemoniára való törekvését (275). Az új-patrimonialista (*neo-patrimonialism*) elmélet a magán- és a közszféra erős összefonódottságát vizsgálta, azaz, hogy az afrikai országokban a közszolgáltatások is erősen személyfüggők maradnak (pl. az erős

klientúrák kialakulása miatt). A szerző kritizálja ezeket a megközelítéseket, melyek soha nem tudtak teljesen megfelelni a nyugat-európai fejlődéstől erősen elütő afrikai fejlődés jellegzetességeinek, melyet például sokkal inkább a törzsi megosztottság jellemez a strukturális (politikai, köztisztviselői, gazdasági) megosztottság helyett. Az afrikai országok elitjeit jellemző igen sokszínű képből egyetlen szereplő rajzolódik ki igazán tisztán, ez pedig a „Nagy Ember” karaktere. Az afrikai elit jellemzője ugyanis, hogy a társadalmi élet mind több területén szeretné kiválóságát bizonyítani, megmutatni, ennek révén növelve presztízsét. Ennek egyik legfontosabb eszköze a gazdasági aktivitás (legális vagy illegális), mert az így szerzett vagyont (és elismerést) visszaforgatja egyrészt saját politikai karrierjének fenntartására, másrészt az őt támogató embereknek (akiknek emellett külsőségekkel is bizonyítania kell magas pozícióját), hogy fenntartsa bizalmukat, illetve újabb embereket szerezze meg. Az afrikai országok messze nem egységes berendezkedése ellenére annyi elmondható, hogy itt sokkal kevésbé elit-csoportokról kell beszélnünk, mint inkább konkrét egyénekről, akik a címek halmozása révén fejezik ki pozíciójuk fontosságát.

E rövid összefoglalóból is érezhető, hogy a szerzők egyáltalán nem törekedtek az elit fogalmának egységes körvonalazására, hanem éppen annak sokszínűségét, a hiányzó ismereteink nagyságát kívánták hangsúlyozni, amelyet az empirikus tanulmányaik színhelyeinek megválasztásával is hangsúlyozni akartak, amikor a fejlett gazdaságok mellett az új demokráciák jellemzőit, és néhány most modernizálódó rendszer jellegzetességeit gyűjtötték egy kötetbe. Emellett valamennyi tanulmány széleskörű hivatkozásokat tartalmaz az adott témában releváns általános elméleti művekre (azok rövid leírását egyben meg is adják), kapcsolódó vizsgálatokra, tanulmányokra. Így az olvasó egyéni érdeklődésének és preferenciáinak megfelelően mélyebben is elmélyedhet az adott terület szakirodalmában, és értékelheti a szerzők empirikus adatok alapján meghozott következtetéseit, ám azok önmagukban is megálló igényes tanulmányok. (A könyvet a szerzők rövid biográfiája, és a tanulmányok rövid összefoglalója egészíti ki.)